

СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ ТА ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ

Віктор Набруско

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, Україна,
e-mail: v.i.nabrusco@gmail.com*

Розглянуто проблеми формування українського національного інформаційного простору, створення суспільного телебачення і радіомовлення України. Схарактеризовано російську інформаційно-пропагандистську агресію проти українського суспільства, яка є загрозою його національній безпеці.

Ключові слова: інформаційний простір, суспільне телебачення і радіомовлення, російська інформаційна агресія, медіа-ринок, український національний телерадіопродукт.

Зародження громадянського суспільства – це не лише формування на державному рівні компромісних моделей управління, що повинні врахувати інтереси всього соціуму, але й постійний діалог між владою та народом як гарантія збереження демократичних цінностей. У цьому зв'язку своєрідним барометром нашого цивілізаційного поступу, як зауважили учасники конференції, є стан і характеристики національного інформаційного поля, серед важливих складників якого має бути і суспільне мовлення.

Сімнадцятого квітня цього року Верховна Рада України ухвалила Закон “Про суспільне телебачення і радіомовлення України”, який створив правові основи діяльності нового мовлення. На жаль, через тривожні цьогорічні події в державі довгоочікуваний документ не пройшов належної експертизи в суспільстві. Робоча група при Держкомтелерадіо, що працювала над реалізацією положень закону, фактично одноосібно, без фахової дискусії, запропонувала доволі сумнівний алгоритм створення громадського мовлення через ухвалу Кабінету Міністрів “Про створення суспільного телебачення та радіомовлення України” у формі публічного акціонерного товариства. Таке утворення фактично копіює модель Держтелерадіо епохи Щербицького та Маланчука з відповідним, уже демократичним, декором.

Наразі, зважаючи на загрози країні в умовах неоголошеної війни та в умовах становлення демократичних інститутів на євроінтеграційному шляху, варто вести мову про запровадження суспільного мовлення в контексті, зокрема, таких проблем національного інформаційного простору.

Гарантування конституційних прав громадян на отримання повної та об'єктивної інформації. Потрібно визнати, що в умовах псевдolibеральних правил гри на ринку інформаційних послуг, які сформувалися в Україні за останні десятиліття в обкладинці демократичного законодавства, ми фактично втратили власне телерадіовиробництво. В національному ефірі практично відсутні програми та передачі для дітей, науково-пізнавального, культурологічного, освітнього характеру. У нас знищена

національна телекіноіндустрія, у злочасних ротаціях загубилася українська пісня – духовний код нації. Державне телебачення за останні роки набуло принизливого статусу “так званого українського”, державне Українське радіо внаслідок руйнування передавальних мереж та свідоме його витіснення Нацрадою з питань телебачення та радіомовлення з ФМ-діапазону опинилося на задвірках національного інформаційного ландшафту. Український інформаційний простір агресивно перевантажений мильно-шансонним продуктом, зденационалізований, бездуховний, беззмстовний, у художньо-естетичному плані примітивний. Треба визнати, що Рівень інформаційно-пропагандистського впливу російських чинників обумовлений станом українського національного інформаційного простору, елементи якого впродовж останніх років свідомо маргіналізували. Це проявилось у цільовому витісненні української складової в телерадіомовленні, гальмуванні модернізації інформаційної сфери та привнесення в неї корупційних елементів, кінцевою метою чого, як бачиться, і було нищення в тім числі українського телерадіомовлення.

Тому умова формування суспільного мовлення – це гарантування виробництва повноцінної, всебічної, всеохоплюючої інформації з українським змістовним наповненням та її обов’язкове поширення на всю територію держави.

Вироблення дієвих механізмів інформаційної безпеки як складових елементів національної безпеки. Деякі, так звані, медіаексперти вважають анахронізмами поняття “інформаційний суверенітет”, “інформаційна самодостатність”. Мовляв, свобода слова, вільний доступ до інформації, реальний ринок інформаційних послуг – це засадничі принципи демократичного суспільства та функціонування суспільного мовлення. Для країн з розвинутою, усталеною демократією така риторика, можливо, й правильна. Але для України, де вирішальна битва – це світоглядно-ідеологічні змагання, такі ліберальні підходи до формування пріоритетів національної політики наразі навряд чи прийнятні. Антиукраїнсько спрямований інформаційний продукт, вироблений зазвичай у Росії, що останніми роками вільно транслювався національними телерадіомережами, поширювався на газетно-журнальному ринку, мав приховане змістовно-сміслову навантаження. Через відповідні маніпулятивні способи впливу на суспільну свідомість він руйнував основи української державності. Ідея “русского мира” на першому рівні спрацювала: анексія Криму, вторгнення в Донбас – це перемога, найперше, “зомбоящика”, що стала можливою і через відсутність в українському соціумі імунітету проти агресії в умовах нахабної інформаційно-пропагандистської війни. Перетворення багатомільйонної аудиторії на “соціальну біомасу” – це завдання, з яким впоралися кремлівські окупанти. Вони виграли на нинішньому етапі інформаційну війну. Все робилося системно, через брутальне загарбання інформаційного простору. В кабельні мережі проникли повноформатні останкінські телевізійні канали, що розпалювали міжнародну ворожнечу, пропагували російську винятковість, принижували нашу національну свідомість, історичну пам’ять. Вільно почувався у нашому радіоефірі пропагандистський кремлівський рупор “Голос России”, що втовкмачував “месіонерську” роль Москви на нинішньому етапі світової історії та малював страшні картини прогнилого, аморального Заходу.

Тимчасову перемогу Росії на пропагандистському фронті забезпечували як анти-українська влада януковичів, так і нікчемне ліберальне національне законодавство. Московські мовники мали необмежений доступ до українського інформаційного ресурсу, власне інформаційної війни й не було – це була гра в одні ворота, на одному полі за асиметричною моделлю. Зрозуміло, наші журналісти вільного виходу до російської аудиторії не мали. Виникла парадоксальна ситуація – український інформаційний простір замість того, аби стати запорукою інформаційного суверенітету, сам перетворився на загрозу національній безпеці.

Уроки досі не зроблені. Навесні цього року на шпальтах офіційного органу Кабінету міністрів України було опубліковано ґрунтовні матеріали розслідувального характеру про знищення Броварського радіопередавального центру. Влада досі не відреагувала на неприховані дії того масштабного шкідництва, а деякі учасники, безсумнівно, державного злочину нині беруть участь у творенні суспільного мовлення.

Отже, без розуміння системних проблем українського інформаційного простору, що становлять підвалини національної безпеки, не можна вести мову і про суспільне мовлення як неодмінний елемент демократичного суспільства. Колишня Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення разом із Держкомтелерадіо працювали на шкоду інтересам українського народу, тож нинішнім їх очільникам варто докорінно змінити підходи до формування національної медіаполітики. Та й новостворюване міністерство інформаційної політики повинне реагувати не лише на виклики в умовах воєнної агресії та гебельсівсько-путінської пропаганди з боку Росії, але й запропонувати кардинально нові правила гри на ринку інформаційних послуг, з огляду на пріоритети інформаційної безпеки. Йдеться не лише про доктринально-інституційний рівень управління, але й про обов'язковість виробництва програмного продукту ціннісно-орієнтаційного характеру з відповідним українським акцентом. Зрозуміло, що це стосується насамперед телерадіомовників, які використовують у своїй діяльності інформаційно-частотний ресурс, що за визначенням належить народу і має служити в тім числі інтересам національної безпеки.

Запровадження реального та змістовного діалогу між владою та інститутами громадянського суспільства. Існування найрізноманітніших громадських рад при органах державної влади за часів минулого бандитського режиму підтверджувало абсурдність керованої демократії. На жаль, цьогорічний конкурс на заміщення вакантних посад членів Нацради з питань телебачення та радіомовлення за квотою Верховної Ради в нових політичних реаліях знову продемонстрував хвороби українських еліт – домінує принцип політичного квотування, громадські ж організації продовжують брати участь в подібних акціях для масовки. Якщо і надалі влада залишатиметься глухонімою, зокрема в питаннях формування суспільного мовлення, а орієнтуватиметься лише на визначену групу заангажованих медіаекспертів, коли деякі діячі провінційного масштабу вже призначили себе керівниками майбутньої національної телерадіокомпанії, а серйозні рішення ухвалюються на урядовому рівні фактично з голосу – усе закінчиться прогнозовано на користь певних політичних груп, а не в інтересах українського слухача та глядача.

Розвиток подій довкола становлення суспільного мовлення, створення міністерства інформаційної політики засвідчує безпорадність влади та дрібноту калібру групи,

зорованої від української медіаспільноти. Коли в умовах війни вже не популярні телеведучі та громадські активісти, а представники найвищого законодавчого органу держави вкладають в розуміння інформаційної політики лише проблеми свободи слова і не торкаються питань контрпропаганди, створення на основі існуючих або нових державних інституцій підрозділів протидії зовнішній інформаційній експансії та агресії – стає тривожно за майбутнє України. Якщо на кін поставлене історичне питання про існування держави, дискутувати про журналістські стандарти та оминати проблеми прямих інформаційних загроз, які трансформувалися у відкрите воєнне протистояння з надпотужним ворогом – це грати з ворогом у піддавки.

Одна з невідмінних умов існування громадянського суспільства – це відкритість та змагальність ідей у контексті дискурсу побудови потужної та конкурентоспроможної держави, і ці принципи, безперечно, повинні бути базисними на початках становлення суспільного мовлення – феномена європейської демократії.

Збереження Національної радіокомпанії України як окремої реорганізованої інституції в системі суспільного мовлення. Українське радіо в сучасному національному духовному вимірі – це своєрідна “українська мрія” та потужна інформаційна платформа сталості суспільного розвитку на шляху європейської демократії. Нещодавно УР відзначило свій 90-літній ювілей. Шістнадцятого листопада 1924 року в радіоєфірі Харкова – тодішньої столиці УРСР зазвучала музична програма. Той день став початком регулярного радіомовлення в Україні. Це була, поза сумнівом, знакова подія, адже в історичному вимірі епохи ніхто не може наблизитися до ролі, впливу, авторитету, яким зарекомендувало себе радіо – цей скромний, на нинішній погляд, засіб масової комунікації. Пізніше з’явиться телебачення, супутники, оптоволокно, цифрові носії, інтернет – як наразі найоптимальніша мультимедійна платформа. Проте вони – вже похідні від радіомовлення елементи інформаційних зв’язків.

У сучасній українській історії Українське радіо завжди виконувало унікальну соціальну місію літописця, авторитетного комунікатора. Сторінки історії УР сповнені звершень і драматичних подій. У 30-ті роки минулого століття за “формалізм”, “пропаганду українського буржуазного націоналізму” колектив радіокомітету фактично знищили. У роки Другої світової війни голос Українського радіо транслювався на окуповану територію з близького зарубіжжя. Попри політико-ідеологічні спеції епохи розвинутого соціалізму, національний радіоєфір виконував у ті роки також і позитивну просвітницьку, художньо-естетичну, педагогічну функції. В архівах Українського радіо зібрано унікальний фонд художніх і документальних записів загальним обсягом близько двохсот тисяч годин. Це – культурний та історичний скарб, що має, незаперечно, цінність світового масштабу. Величезну роль відіграло національне радіо в період набуття незалежності української держави. Воно насправді стало провісником нової епохи, піднімало національний дух, формувало патріотичні настрої, повертало історичну пам’ять. Як один з лідерів інформаційного простору, з багатомільйонною слухачською аудиторією, національне радіомовлення зі своїм непідробним авторитетом та впливом достойно виконало історичну місію будівничого нової держави. Українське радіо, на відміну від багатьох інших гравців медіаландшафту, сформувало свою внутрішню філософію та естетику. У глибинно-змістовному сенсі – це продукування цивілізацій-

них моделей поведінки, справедливості, добра, любові до рідної землі, патріотизму, у художньому плані – формування істинних естетичних ідеалів в усіх сферах художньої творчості: фольклорі, музиці, театрі, літературі і, передовсім, – рідній українській мові. І цей доробок Українського радіо – неоціненний.

Як активний член Європейської Мовної Спілки, найбільшого світового професійно-медіа-об'єднання (78 радіокомпаній з 56 країн), Національна радіокомпанія України не лише транслює медіа-продукт, доступ до якого має завдяки своєму членству в цій організації, а й є фактично єдиним вітчизняним мовником, програми якого регулярно використовують провідні радіостанції світу.

Національна радіокомпанія України у 2004 році за вагомі заслуги перед Українським народом отримала статус національної установи. Це була висока і справедлива оцінка роботи великого колективу творчих і технічних працівників, які доклали зусиль для виховання не одного покоління слухачів у національних українських традиціях, а в сучасних історичних умовах формували нову людину з європейським, демократичним світобаченням.

Найважчі часи, які можна порівняти, на мій погляд, хіба що з періодом 30-х років минулого століття, коли нищили Українське відродження і все українське, УР пережило вже в незалежній Україні за влади Януковича. Московські прихвосні фактично окупаційного режиму цілеспрямовано та системно знову нищили радіо, саме через його українськість. Тоді, коли Росія відкривала в системі московського іномовлення українську редакцію “для боротьби з недобитками петлюрівсько-бандерівського духу” та вільно заходила у наш ефірний простір через своїх агентів на кшталт радіо “Ера”, – на Українському радіо “українська” влада синхронно закривала наше іномовлення – єдину в державі офіційну пропагандистську інституцію для мовлення на зарубіжну аудиторію. У той час коли Росія нарощувала потужність своїх передавальних центрів на Кубані, у Придністров'ї для ведення масованої інформаційної інтервенції проти України – у нас синхронно руйнували потужний Броварський радіопередавальний центр – одну з підвалин національної інформаційної безпеки, сигнал з якого сягав на півночі – Швеції й Фінляндії, на сході – Уралу, на півдні – Близького Сходу, а на заході – країн Бенілюксу, Франції й Італії. Збудований у роки тоталітаризму, передавальний центр пережив гітлерівську окупацію – а ось часи Януковича не витримав. У рамках ведення гібридної війни за вказівкою московських інформаційних кілерів, що орудували в українських кабінетах влади, антени, вежі Броварського РПЦ порізали на металолом, а землю продали під котеджі.

Незрозумілі речі довкола Українського радіо відбуваються і нині. Як уже зазначалося, в рамках євроінтеграційних зобов'язань, Верховна Рада України навесні цього року ухвалила загалом нормальний Закон “Про суспільне телебачення і радіомовлення в Україні”. За підсумками діяльності робочої групи, яку очолили спритники від медіа-бізнесу та люди далекі від системного державного мислення, з'явилася постанова Кабінету міністрів України “Про створення суспільної телерадіокомпанії України” у формі публічного акціонерного товариства. За лаштунками ніби правильного документу простежуються очевидні комерційні інтереси певних груп впливу. А втім – не лише вони. На мій погляд, такий документ – це чергова спроба маргіналізувати Українське

радіо, зробити вторинним, притлумити його значення як важливого соціального і національного інституту, а то й приректи на загибель через неприродне організаційно-правове новоутворення. Така громіздка схема єдиного управління телебачення та радіомовлення характерна передусім для тоталітарних режимів та абсолютно неприйнятна в нинішніх умовах. Від неї відмовилися в більшості країн Західної Європи і повністю на постсоціалістичному просторі.

Радіо має відмінну від телебачення природу інформаційного виробництва та сприйняття медіапродукту, інакшу, більш довірливу манеру спілкування з аудиторією. Радіо за внутрішніми характеристиками демократичніше, а за глибиною сутності природніше та ближче до суспільного мовлення. Отже, бачення та становлення громадського мовника для радіо та телебачення – це різні шляхи, різної тяглості та іншого смислу. Поєднувати їх – втратити більш чесне радіо, яке поступиться не на творчому полі, а в кабінетах, де змагатимуться неприховані амбіції та комерційні інтереси. Не треба забувати творцям нового телерадіопростору і про інформаційну безпеку, що суттєво послабне в умовах запроваджуваного експерименту, про специфічну роль радіомовлення в особливий період, під час оголошення воєнного стану тощо. Вимагає ґрунтовного обговорення і перспектива іномовлення, в основі якого завжди було радіо. Окрема тема, якої сором'язливо уникають, – це соціальний захист великого загону порядних журналістів, які внаслідок “реформи” вже завтра можуть опинитися фактично на вулиці.

Створення цивілізованих правил гри на ринку інформаційних послуг. Незабезпеченню національних інформаційних інтересів, порушенню прав українців на одержання правдивої й достовірної інформації прямо сприяли вже хронічна відсутність проукраїнської державної політики в інформаційній сфері та фактично фахова неспроможність існуючих державних інституцій – Держтелерадіо України, Національної Ради з питань телерадіомовлення, системи державних ЗМІ – виробити й реалізувати таку політику, адекватно реагувати на інформаційні загрози. Як наслідок – вульгарна комерціалізація в інформаційній сфері вибудувала карикатурний медіаринок, який абсолютно не відповідає запитам та інтересам соціуму. В результаті 95 % інформаційно-частотного ресурсу належить сьогодні приватним мовникам. Якщо в країнах усталеної європейської демократії суспільне мовлення займає в інформаційному просторі сегмент близько 20 %, то наше державне мовлення на базі якого формується суспільне, опинилося на задвірках інформаційного поля зі скромною часткою в межах 5 %. За такого спотвореного дисбалансу суспільний мовник приречений бути аутсайдером на медіаринку, а це ненормально, адже частотний ресурс, як і всі природні ресурси, повинен належати народу, а не виключно купці олігархів. Про які стандарти європейського мовлення можна вести мову, якщо в нас розглядають варіанти запуску лише двох національних суспільних телевізійних та трьох радіопрограм?! Для порівняння – у Польщі загальнонаціональних та спеціальних мережевих суспільних телерадіопрограм понад десяток. Ситуацію варто кардинально змінювати на законодавчому рівні, з огляду на інтереси національної безпеки та цивілізованих правил гри на інформаційному полі.

Розуміння концепції суспільного мовника як інструменту забезпечення універсальних інформаційних потреб. Не хочеться оперувати категоріями минулого, але сітка мовлення державних телерадіопрограм, особливо Українського радіо кінця 90-х років –

це фактично модель суспільного мовлення. Теперішні новатори телерадіопростору, схоже, не дуже добре знають історію та й західноєвропейський досвід вивчають поверхово. Відтак ми чуємо, що на першому етапі варто буде впровадити якийсь експериментальне мовлення, а далі за вже одіозними (а посвячені знають – корумпованими) рейтингами братися за формування програмної політики. Важко дискутувати з такими аматорами-експертами, які через різні обставини опинилися біля керма національних проєктів. Формула концептуального бачення суспільного мовлення очевидна – максимально задовольнити інформаційні потреби усіх соціальних верств, беручи до уваги національно-історичні традиції та особливості кожного регіону. Портфель суспільного мовника повинен вмістити найрізноманітнішу тематику та жанрове розмаїття, його головна місія – поєднання процесів соціалізації аудиторії з формуванням нових ідеалів естетичного осмислення дійсності. Вчорашній інформаційний продукт маніпулятивно-комерційного характеру, що пробуджував біологічні інстинкти та ліпив соціальну біомасу з рабськими рефлексіями – це найбільше зло, яке треба зліквідувати. Україна в умовах транзитного суспільства приречена задіяти нові внутрішні сили та мотивації для цивілізаційного розвитку і суспільний мовник, поза сумнівом, повинен бути каталізатором нових ідей та своєрідною інформаційно-духовною тягловою силою соціуму.

Пріоритетність ціннісно-орієнтаційного характеру програмної політики суспільного мовлення. Очевидно, що провал декларованих багато років соціально-економічних реформ прихований у проблемах у тім числі особистісного характеру, у світоглядно-духовній сфері, відсутності довіри до влади, порозуміння та взаємоповаги між учасниками соціальних процесів. Зламати хребет корумпованій системі, побудованій на аморальних, хижацьких принципах, можна лише через формування нової людини з проукраїнським, демократичним світобаченням. Відтак програми, що пропагують історичний поступ народу, національний дух, героїку минувшини та патріотизм сьогодення, повинні домінувати в ефірі. Йдеться також про нову якість, інший рівень масово-комунікаційних зв'язків, де буде затребуваною розумна журналістика, яка перестане порпатися в дешевих сенсаціях, а вибудовуватиме нові моделі поведінки особистості. Через штучно нав'язані ярлики меншовартості, вторинності, “шароварщини” ми засушили національно-духовну кореневу систему, яку необхідно сьогодні оживити та повернутися до своїх історично-цивілізаційних берегів.

На жаль, воєнні виклики національному суверенітету не стали об'єднувачим фактором для українських ЗМК. Мас-медіа України продовжують перебувати у полікланових, часто ворожих до України, впливів.

Неконсолідованість журналістського середовища сприяє розмежуванню і розбрату українського суспільства на догоду чужинським інтересам, що може мати серйозні наслідки не лише на інформаційному, а й на світоглядному рівні. Російсько-українське протистояння ставить на порядок денний необхідність вироблення продуманої, національно-орієнтованої інформаційної політики. Її основою повинні бути об'єднувальні українські цінності, серед яких – любов до Вітчизни, прагнення до свободи, рівності серед європейських народів.

Отже, суспільний мовник – це феномен громадянського суспільства, що забезпечує повноцінні комунікативні зв'язки у системі демократичних інституцій та соціальних

груп, гарантує право на отримання незалежної інформації, продукує різноманітний аудіовізуальний продукт некомерційного характеру для усіх верств населення. Запровадження суспільного мовлення в українських реаліях – це, з одного боку, зрілість політичних еліт, які не бояться чесного слова, відкритих дискусій, змагальності думок, а з другого – це складний процес соціалізації телерадіоефіру, становлення особистості, готовність громадськості запропонувати критерії нової інформаційної політики та формування сучасного національного медіапростору.

Список використаної літератури

1. Європейські стандарти у галузі суспільного мовлення / за ред. Шевченка Т. С., Сушко О. А.
2. Лизанчук В. В. Основи радіожурналістики : підручник / В. В. Лизанчук. – К. : Знання, 2006.
3. Миронченко В. Я. Основи інформаційного радіомовлення : підручник / В. Я. Миронченко. – К. : ІЗМН, 1996. – 440 с.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.14

Прийнята до друку 27.11.14

PUBLIC BROADCASTING AND CHALLENGES OF THE INFORMATION AGE

Victor Nabrusko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Melnykova Str., 36/1, Kyiv, Ukraine,
e-mail: v.i.nabrusko@gmail.com*

It was considered the problem of forming the Ukrainian national information space, creating public television and radio. The native informational broadcast space by 90 percent filled with Russian speaking product or Russian senses. Meanwhile, the international concept of state sovereignty provides the right of every nation to be master of the information space in their territory, determine the policy in this area, which should guarantee national security. Public television and radio broadcasting should serve as a moral and spiritual, national and humanistic interests. Information as spiritual and intellectual national value in a democratic society should be free pulsate vertically – from generation to generation – and horizontally – at the level of one generation. The conscious and active accelerate the movement of information (knowledge, experience) S.Y.Vovkanych called spiritual informational mobility of nation. The importance and application of the concept of information and mobility nation should serve the professional functioning of the public television and broadcasting, which on the basis of truth called for debunk the Russian informational and propaganda aggression against Ukrainian society. However, the phenomenon of nation immortality is contained in the information preservation phenomenon, indestructibility, and evolution of the words in the broadest meaning of it for national development.

Key words: information space, public television and radio, Russian aggression information, media market.